

НАБУТТЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

**М. З. Згуровський,
академік НАН України, ректор НТУУ "КПІ"**

В умовах становлення ринкової економіки, стрімкого розвитку високих технологій, наміру України вступити до Євросоюзу та СОТ питання набуття, охорони, захисту та правомірного використання об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ) є досить важливими та актуальними.

З урахуванням того, що основний масив інтелектуального потенціалу нашої держави створюється саме в наукових установах та вищих навчальних закладах (ВНЗ), питання, пов'язані зі створенням та подальшим використанням і реалізацією ОПІВ, постають особливо гостро. За даними Державного департаменту інтелектуальної власності ВНЗ України за перший квартал 2007 року подано 495 заявок на винаходи та корисні моделі, тобто 14 % від загальної кількості. Серед лідерів за кількістю поданих заявок можна назвати: Національний технічний університет України "КПІ" (6,9 % від загальної кількості заявок, поданих закладами Міносвіти і науки); Національний університет харчових технологій (6,2 %); Вінницький національний технічний університет і Київський національний гірничий університет (по 4,2 %); Одеську національну академію харчових технологій (4,0 %).

Спробуємо окреслити специфіку набуття, охорони та правового використання ОПІВ у ВНЗ України на прикладі такого потужного технічного закладу, яким є НТУУ "КПІ".

Спершу наведемо трохи статистики. У 2006 р. винахідниками НТУУ "КПІ" було подано 120 заявок на одержання охоронних документів (серед них частка заявок за участю

студентів становить 17 %, аспірантів – 20 %, докторантів – 10 %) у порівнянні з 98 заявками у 2005 році. Таким чином, активність винахідників у 2006 р. збільшилась на 21 %. Слід зауважити, що основна частина заявок (27 %) подається винахідниками за власною ініціативою, 23 % – за результатом виконання держбюджетної тематики і тільки 3 % заявок – за результатами госпдоговірних тем. У 2006 р. НТУУ "КПІ" було отримано 134 патенти на винаходи та корисні моделі (проти 112 у 2005 р.). Інформація про деякі винаходи НТУУ "КПІ" представлена у Додатку.

На перший погляд складається досить оптимістична ситуація. Але вона не задовольняє нас тим, що за останні роки отримана лише одна ліцензія на запатентовану розробку. На жаль, цей показник низький у більшості ВНЗ.

Серед основних причин такої ситуації можна назвати такі: *по-перше*, те, що перед початком виконання науково-дослідних робіт науковці не вивчають потреби ринку, що призводить до створення ОПІВ, який потім досить важко або й неможливо комерціалізувати; *по-друге*, відсутність у ВНЗ налагодженої системи внутрішніх нормативних актів, договорів та інших документів, які б регулювали процедуру сповіщення, набуття та розподілу майнових прав інтелектуальної власності на ОПІВ між ВНЗ та його науковцями. Нерозуміння юридичних тонкощів під час розробки цих документів призводить до порушень та грубих помилок у питаннях інтелектуальної власності між роботодавцем – вищим навчальним закладом, його співробітниками – творцями ОПІВ, а також

представниками бізнесу, зацікавленими у придбанні зазначених ОПІВ.

Не останню роль у такій ситуації відіграє і те, що МОН України чи інший орган державної влади, виділяючи кошти на проведення науково-дослідних робіт, досить часто або залишає майнові права інтелектуальної власності на такий ОПІВ за собою, або взагалі не вирішує питання приналежності майнових прав інтелектуальної власності на створений ОПІВ. Це призводить до того, що така розробка залишається "на полиці" і позбавляється можливості вийти на ринок ще на етапі її створення, оскільки можливість реалізації такого ОПІВ відбирається у ВНЗ, співробітники якого створили даний ОПІВ, а державні органи в свою чергу теж не займаються подальшою комерціалізацією такої розробки.

Крім того, у статтях витрат ВНЗ досить часто взагалі не закладено можливості виплати передбаченої законом авторської винагороди, що призводить до труднощів при її виплаті. Відсутність таких коштів також призводить до неможливості викупити майнові права у творця – співробітника ВНЗ у випадку, коли останній бажає передати свої права ВНЗ.

Не останньою проблемою є те, що досить часто творці службових ОПІВ, не зважаючи на права ВНЗ, набувають майнових прав інтелектуальної власності на службові ОПІВ самостійно, після чого здійснюють їх комерціалізацію без врахування прав та інтересів ВНЗ – роботодавця.

Ці проблеми доволі часто спричинені і недосконалістю чинного законодавства України, і безсистемністю внесення змін до законів та інших нормативно-правових актів, поганою обізнаністю та відсутністю кваліфікованих спеціалістів з питань інтелектуальної власності у ВНЗ тощо.

Для поліпшення ситуації з комерціалізацією ОПІВ за останні роки у НТУУ "КПІ" зроблено чимало.

Розроблено типові договори з питань інтелектуальної власності, що мають поліпшити ситуацію з розподілом прав між НТУУ "КПІ" та його співробітниками на службові ОПІВ, з розпорядженням та виплатою авторської винагороди та подальшою комерціалізацією ОПІВ. Департаментом науки та інноватики МОН були внесені доповнення до трудових контрактів науковців та педагогічних працівників щодо врегулювання питань, пов'язаних з ОПІВ. Також було розроблено "Порядок дій співробітників, аспірантів та студентів НТУУ "КПІ" у разі створення ними ОПІВ", який визначає механізм дій працівників, аспірантів та студентів НТУУ "КПІ" у випадку створення ними службових та вільних ОПІВ.

На базі НТУУ "КПІ" створено ряд інноваційних структур, метою яких є ефективне поєднання освіти, науки та бізнесу і поліпшення ситуації з комерціалізацією результатів науково-дослідних робіт.

Протягом 2006 року НТУУ "КПІ", МОН України, представниками Кабінету Міністрів України та комітетами Верховної Ради України велася активна робота над розробкою закону України "Про науковий парк "Київська політехніка". Ця співпраця завершилася ухваленням згаданого закону 22 грудня 2006 року.

На підставі цього закону НТУУ "КПІ" отримав можливість створити Науковий парк "Київська політехніка" та надавати малим підприємствам, які створені його працівниками, обладнання, лабораторії та інші приміщення на пільгових умовах, а також устанавити дещо інший, ніж у Цивільному кодексі України, порядок вирішення питання розподілу майнових прав інтелектуальної власності на ОПІВ, створені за бюджетні кошти. А саме ст. 6 закону окреслила випадки, коли майнові права інтелектуальної власності залишаються за державою (технологію та/або об'єкт права інтелектуальної влас-

ності віднесено до сфери національної безпеки та оборони держави; технологію та/або об'єкт права інтелектуальної власності визнано такими, що мають використовуватися в публічних інтересах; державний орган у повному обсязі здійснює фінансування доведення технології та/або об'єкта права інтелектуальної власності до промислового використання та реалізації готової продукції), а коли – за науковим парком та його партнерами (в усіх інших випадках).

Усе це дозволить здійснювати повний комплекс заходів, спрямованих на розробку та виконання різноманітних інноваційних та науково-технологічних проектів, створення та реалізацію на внутрішніх і зовнішніх ринках конкурентоспроможної інноваційної продукції самого наукового парку, НТУУ "КПІ" та інших партнерів наукового парку; дасть змогу поліпшити ситуацію зі створення нових робочих місць і працевлаштування випускників (молодих спеціалістів) університету, здійснювати підготовку кваліфікованих спеціалістів на основі не лише теоретичних, а й практичних знань, збільшити зацікавленість науковців НТУУ "КПІ" у набутті прав інтелектуальної власності в рамках закону і у плідній співпраці з університетом та науковим парком.

Технопарк "Київська політехніка" створено відповідно до Закону України "Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків" від 07 березня 2002 року № 3118-III.

У технопарку виконуються інвестиційні та інноваційні проекти з впровадження у виробництво та доведення результатів науководослідних робіт науковців НТУУ "КПІ" до стану промислової придатності для реалізації на світовому та вітчизняному ринках за такими пріоритетними напрямками: комп'ютерні та телекомунікаційні технології для навчання, наукових досліджень; мікроелектроніка і нанотехнології; нові та нетрадиційні

технології енергозабезпечення та ресурсозбереження; технології ефективного використання низькосортних палив; охорона навколишнього середовища та інженерні і біотехнічні розробки з вирішення екологічних проблем; удосконалення хімічних технологій промислового призначення; отримання матеріалів з новими функціональними можливостями; сучасні технічні комплекси і системи, в тому числі спеціального призначення.

Бізнес-інкубатор "Політехцентр" – це інноваційна структура, в якій найбільш динамічно підтримується становлення і розвиток нових технологій, інноваційних рішень та інфраструктури.

Основними напрямками його діяльності є: підтримка нових ідей та сприяння комерційному використанню нових технологічних та технічних рішень; "вирощування" нових науково-виробничих підприємств, створених науковцями, аспірантами, студентами університету; підтримка діючих науково-впроваджувальних підприємств, що здійснюють комерціалізацію науково-технічних розробок університету; організація комплексу заходів щодо захисту інтелектуальної власності та її подальшої капіталізації; тренінг персоналу та надання інформаційно-консультаційних послуг; надання якісних всебічних послуг учасникам наукового парку; виконання інноваційних науково-технічних робіт; здійснення експертизи інноваційних проектів та вивчення ринку.

Крім того, у рамках виконання європейського проекту "Подолання розриву між університетом та бізнесом" (цей проект виконується за кошти Європейського Союзу спільно з університетами Швеції, Нідерландів, Іспанії та Естонії, він є одним із базових у науковому парку) в НТУУ "КПІ" було створено Центр трансфера технологій та менеджменту знань. Головною метою діяльності Центра є налагодження ефективної співпраці між вищими навчальними закладами та

бізнес-структурами шляхом комерціалізації наукомісткої продукції; проведення навчання та перекваліфікація академічного, адміністративного штату і студентів вищих навчальних закладів з ІРР менеджменту; розробка бізнес-планів, підготовка презентацій, лідерства та стратегічного менеджменту, інноваційної та підприємницької діяльності, провідних трансферних технологій.

Проводиться активна робота зі студентами. У рамках Наукового парку "Київська політехніка" Департаментом науки та інноватики МОН та НТУУ "КПІ" на базі факультету менеджменту та маркетингу було створено інноваційну групу "Лабораторія ідей" та аналітичну групу інтелектуального розвитку, що покликані поглибити зв'язок між навчальним процесом, наукою та виробництвом для сприяння генерації інноваційних ідей студентів та реалізації їх найперспективніших інноваційних розробок в умовах ринку, а також для прискорення процесу трансфера інноваційних розробок науковців НТУУ "КПІ" в рамках інноваційного середовища Наукового парку "Київська політехніка".

При цьому можна відмітити перші результати у діяльності цих структур. Так, в жовтні 2006 року "Лабораторією ідей" було проведено перший конкурс – "Змагання ідей" за такими секторами: технологічний, економічний, соціальний та екологічний. Переможці отримали подарунки від шведської компанії Tetra Pack.

Крім того, у НТУУ "КПІ" запроваджено систему фінансової підтримки студентських та аспірантських досліджень, регулярно проводяться конкурси магістерських робіт і численні наукові конференції та семінари. На постійній основі здійснюється консультування молоді щодо проблем захисту ІВ.

Також в університеті створена електронна база даних заявок і патентів НТУУ "КПІ". Це значно прискорило роботу університету при діловодстві по заявках на ОПІВ, обробці

вхідних та вихідних документів та при наданні науковцям-винахідникам інформації щодо стану діловодства власних заявок.

Проводяться різноманітні ярмарки, конкурси для пошуку бізнес-партнерів та розвитку студентської ініціативи.

НТУУ "КПІ" бере активну участь у розробці та обговоренні ряду законопроектів з питань інноваційної діяльності.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що на сьогодні існує чимало можливостей захистити свою інтелектуальну власність шляхом отримання охоронних документів або збереження у режимі комерційної таємниці; створення системи договорів, в т.ч. пунктів до трудових договорів (контрактів), та інших внутрішніх (локальних) нормативно-правових актів, що допоможуть уникнути порушення прав та судових спорів з питань інтелектуальної власності тощо. Також у особи, яка вважає, що її права порушено, завжди є можливість вирішити дану проблему або самотужки (але звичайно у рамках існуючого правового поля, так звана неюрисдикційна форма захисту), або використати чималий арсенал юрисдикційної форми захисту (в залежності від ситуації це може бути судовий чи адміністративний порядок захисту порушених прав).

Дуже важливо здійснювати вибір правильної стратегії охорони та захисту прав на ОПІВ ще на стадії ідеї. Перш ніж приступити до розробки ОПІВ, необхідно чітко уявляти собі всю картину – від виникнення ідеї до реалізації її на ринку і, вже виходячи з цього, визначитися з усіма необхідними діями, необхідними для того, щоб даний процес був максимально успішним.

Таким чином, правове набуття, охорона, захист та використання ОПІВ в Україні дасть змогу захистити вітчизняні конкурентоспроможні розробки та зміцнити позиції нашої держави на світовому ринку високотехнологічних товарів і послуг.